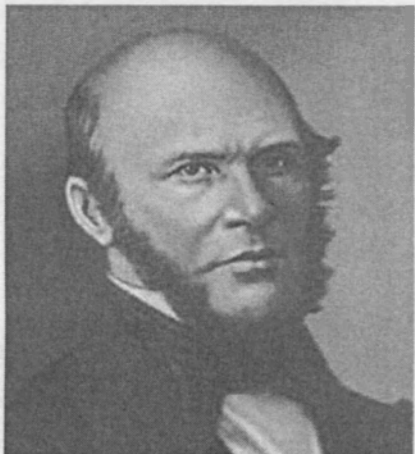

МИКОЛА ІВАНОВИЧ ПИРОГОВ

До 205-річчя від дня народження

Микола Іванович Пирогов народився 13 листопада 1810 р. в Москві в сім'ї службовця. Початкову освіту Микола Пирогов отримав в домашніх умовах. У лютому 1822 р. був відданий в приватний пансіон В.С. Кряжева, який був призначений для виховання і навчання "дітей шляхетного звання", де виховувався у зв'язку з важким матеріальним станом сім'ї лише 2 роки. Продовжити подальшу освіту М. Пирогову допоміг професор Московського університету Єфрем Осипович Мухін (1766-1850), уродженець Слобожанщини, український і російський анатом, фізіолог, судовий медик і лікар, старий знайомий сім'ї Пирогових, який рекомендував підготувати хлопчика для вступу в університет.

У 1824 р. у віці 14 років Микола Пирогов успішно здав іспити і вступив на медичний факультет Московського університету, який закінчив у травні 1828 р. За рішенням царського уряду був організований при Дерптському університеті професорський інститут, який повинен був готувати професорів із "природних росіян", що успішно закінчили університет і були готові присвятити себе науково-педагогічній діяльності. За пропозицією Є.О. Мухіна почав готуватися до іспитів з предмету фізіологія, але оскільки цей профіль підготовки в інституті був відсутній, то М. Пирогов зупинив свій вибір на хірургії. Витримав іспит при Петербурзькій АН і був зарахований в професорський інститут. Навчаючись в Дерптському інституті М.І. Пирогов зосередив свою увагу на анатомії і експериментальній хірургії. У 1829 р. виконав роботу "Что наблюдается при операциях перевязки больших артерий" і отримав за цю роботу Золоту медаль, а в 1832 р. захистив докторську дисертацію на тему: "Является ли перевязка брюшной аорты при аневризме паховой области легко выполнимым и безопасным вмешательством". В травні 1833 р. М.І. Пирогов був відраджений в Німеччину для удосконалення. Працював у хірургічній клініці С.Ф. Грефе (1787-1840) і в Геттінгені у Б.Р.К. Лангенбека (1810-1887), видатного німецького хірурга. У 1835 р. М.І. Пирогов повернувся в Росію, розраховуючи отримати кафедру хірургії в Московському університеті. Але кафедру хірургії отримав Федір Іванович Іноземцев (1802-1869), який першим в Росії (7 лютого 1847 р.) застосував ефірний наркоз при хірургічних операціях.

М.І. Пирогов залишився в Дерпті і працював у хірургічній клініці свого вчителя І.Ф. Мейера. Хірургічна майстерність М.І. Пирогова вразила його колег і І.Ф. Мейер обрав М.І. Пирогова своїм спадкоємцем. В березні 1836 р. Микола Іванович очолив хірургічну клініку Дерптського університету, був обраний на посаду професора теоретичної і практичної хірургії, в 1837 р. отримав звання ординарного професора.

В Дерптському університеті М.І. Пирогов пропрацював 5 років. Видав знамениті "Анналы хирургической клиники" (в 2-х томах), які вразили читачів критичною оцінкою своєї хірургічної діяльності. В Дерпті М.І. Пирогов закінчив свою класичну працю "Хирургическая анатомия артериальных стволов и фасций", за яку Російська АН присудила М.І. Пирогову Демідівську премію. Під його керівництвом в Дерпті було написано 12 докторських дисертацій.

В жовтні 1840 р. М.І. Пирогов був призначений професором Петербурзької Медико-хірургічної академії. В березні 1841 р. вчений приступив до обов'язків професора госпітальної

хірургічної клініки, патологічної і хірургічної анатомії і головного лікаря хірургічного відділення 2-го військово-сухопутного госпіталю. У 1843-1848 рр. М.І. Пирогов опублікував “Полный курс прикладной анатомии человеческого тела, с рисунками (анатомия описательно-физиологическая и хирургическая)”. За цю роботу АН присудила М.І. Пирогову Демідівську премію. У 1846 р. була надрукована книга “Анатомические изображения человеческого тела, назначенные преимущественно для судебных врачей. С атласом”.

У 1846 р. американський лікар і хімік Джексон запропонував стоматологу В. Мортону використовувати пари ефіру для знеболювання. М.І. Пирогов негайно провів експериментальну роботу, результати якої виклав в монографії “Наблюдения над действием эфирных паров как болеутолятельного средства в хирургических операциях” (1847). В 1847 р. М.І. Пирогов був обраний членом-кореспондентом РАН.

Під час потужної епідемії холери в Петербурзі у 1848 р. М.І. Пирогов негайно приступив до вивчення патологічної анатомії холери. Результати своїх досліджень на матеріалі 800 розтинів він узагальнив у праці “Патологическая анатомия азиатской холеры” (1850). Ця праця була удостоєна Демідівської премії.

У 1848 р. М.І. Пирогов виїхав на Кавказ для перевірки ефірного наркозу при лікуванні поранених в умовах військового часу (осада аулу Салти). В звіті “Отчет о путешествии по Кавказу” (1849). М.І. Пирогов дає позитивну оцінку загального знечулення поранених за допомогою ефірного наркозу.

Під час петербурзької діяльності (1841-1856) під керівництвом М.І. Пирогова було написано 10 докторських дисертацій. У 1854 р. М.І. Пирогов опублікував результати кістково-пластичних ампутацій під назвою “Костнопластическое удлинение костей голени при вылучении стопы”. Під час Кримської війни 1853-1856 рр. М.І. Пирогов двічі побував на театрі бойових дій і безпосередньо брав участь в організації медичного забезпечення бойових дій та лікування хворих. Прибув в Севастополь 12 листопада 1854 р. у супроводі кращих лікарів Петербурга. Десять місяців пропрацював в Криму, не знаючи втоми, спасаючи поранених. У середині грудня 1855 р. вчений повернувся до Петербурга.

Після публікації в 1856 р. в “Морском сборнике” педагогічної статті “Вопросы жизни” М.І. Пирогова призначили “попечителем Одеського навчального округу”, де він пропрацював два роки. Упродовж 1858-1861 рр. М.І. Пирогов - попечитель Київського навчального округу. У своїй педагогічній діяльності сприяв демократизації освіти: піклувався про всенародне початкове навчання, навчання рідною мовою, про підготовку кадрів для шкіл та гімназій; у реформі вищої школи виступив за автономію університетів, за розширення можливостей для вступу до університетів різних верств населення. Микола Іванович сприяв організації недільних шкіл для дорослих у Києві (1859) та створення Новоросійського університету в Одесі (1863). Нагляд за школами, за розпорядженням М.І. Пирогова, було покладено на професора П.В. Павлова.

У статті “Про недільні школи” М.І. Пирогов писав: “*За запровадження недільних шкіл узялися першими малороси, ревні шанувальники Куліша та Шевченка, кращі з кращих учнів професора Павлова*”. Ідею створення недільних шкіл підтримав Т.Г. Шевченко, який надіслав у 1860 р. з Петербурга для учнів 50 примірників “Кобзаря”, а в 1861 р. для недільних шкіл “Буквар південноросійський”. Працюючи в Києві М.І. Пирогов консультував хворих та робив операції в хірургічній клініці В.О. Караваєва, його учня у роки діяльності в Дерптському університеті.

Прогресивна діяльність М.І. Пирогова на посаді попечителя Київського навчального округу викликала невдоволення урядових органів і особливо Київського генерал-губернатора І.І. Васильчикова. Ще в жовтні 1860 р. губернатор доповів у Петербург, що його (М.І.

Пирогова) не можна залишати попечителем навчального округу “без опасения пагубных последствий для державы”. З березня 1861 р. попечитель Київського навчального округу М.І. Пирогов “по высочайшему повелению” був звільнений від посади “по расстроеному здоровью”.

Вийшовши у відставку М.І. Пирогов до кінця свого життя проживав у своєму маєтку в с. Вишня (тепер с. Пирогове), де лікував хворих у заснованій ним лікарні, а також займався громадською роботою. Час ознайомлення і наведення ладу в маєтку пройшов дуже швидко і в березні 1862 р. з'являється указ імператора про відрядження члена головного правління училищ таємного радника Пирогова за кордон на 4 роки. Тому в 1862-1866 рр. М.І. Пирогов працював у Німеччині, де керував роботою професорського інституту. Спочатку сім'я Пирогових проживала у Гейдельбергу, а потім переїхала в Берлін. За 4 роки через професорський інститут пройшло понад 100 вчених з Росії. Велика роль М.І. Пирогова в призначенні стипендії Міністерства народної освіти молодому вченому І.І. Мечникову.

В серпні 1862 р. під час походу за звільнення Риму в бою був важко поранений Джузеппе Гарібальді. Оскільки здоров'я революціонера не покращувалося, західні лікарі звернулися до М.І. Пирогова з проханням проконсультувати національного героя Італії і російська група вчених була в захопленні від рішучості Пирогова поїхати в Італію. Генерал Д. Гарібальді особисто подякував в листі М.І. Пирогову за *“сердечные заботы, которые Вы мне щедро оказывали. Примите, дорогой доктор, мои уверения в преданности . Ваш Д. Гарибальди”*.

В травні 1866 р. закінчився термін перебування М.І. Пирогова в Німеччині. Новий міністр народної освіти Д.А. Толстой вимагав відсторонення М.І. Пирогова від посади. В червні 1866 р. вийшов указ імператора про звільнення М.І. Пирогова від займаної посади. З відчуттям образи М.І. Пирогов повернувся в Росію. В 1870 р. під час франко-пруської війни Головне управління Товариства піклування про поранених і хворих вояків (пізніше Російське товариство Червоного Хреста) звернулося до вченого з пропозицією поїхати на театр військових дій для ознайомлення з роботою військово-санітарних установ. У 1870 р. разом з лікарем І.В. Бертенсоном він виїхав за кордон. За 5 тижнів М.І. Пирогов оглянув 70 військових лазаретів. Мандри М.І. Пирогова німецькими і французькими госпіталями пройшли з великим успіхом. Зарубіжні колеги тепло приймали великого вченого.

У 1877 р. почалася російсько-турецька війна. І знову Головне управління Товариства піклування про поранених і хворих вояків доручило М.І. Пирогову виїхати на місце військових дій Дунайської армії для огляду лазаретів, санітарних поїздів, інших установ. Півроку М.І. Пирогов провів на фронті і в тилу армії. За час перебування в Болгарії (10.10-17.12.1877) М.І. Пирогов проїхав понад 700 км і оглянув в 19 населених пунктах 10 із 13 військових госпіталей, 10 дивізійних лазаретів і 3 аптечних склади. У 1879 р. вчений завершив роботу над працею *“Военно-врачебное дело и частная помощь на театре войны в Болгарии и в тылу действующей армии”*.

В травні 1881 р. в Московському університеті відбулися урочистості з нагоди 50-річчя наукової та громадської діяльності М.І. Пирогова. Але вже взимку здоров'я М.І. Пирогова похитнулося. На слизовій оболонці піднебіння утворилася виразка, що не загоювалася. Микола Іванович спробував її лікувати всіма відомими йому засобами, але хвороба продовжувала прогресувати і він встановив остаточний діагноз: повзуча ракова виразка слизової оболонки рота. Помер видатний хірург 23 листопада 1881 р., проживши 71 рік і 10 днів. Тіло його було набальзамоване і зберігалось в спеціальному склепі.

Наукова спадщина Пирогова охоплює багато проблем медицини. М.І. Пирогов – один із основоположників анатомо-фізіологічного напрямку в хірургії. Для анатомічних досліджень застосовував розроблені ним методи так званої льодової та скульптурної анатомії

(розпилювання заморожених трупів, висікання окремих органів із заморожених трупів, що дало можливість повністю і точно встановити топографічні співвідношення органів і тканин в людському організмі).

Підпорядкувавши топографічну анатомію практичній хірургії, зробив анатомію клінічною. Ім'я Пирогова носять численні анатомічні утворення : апоневроз двоголового м'яза плеча, місце злиття підключичної і внутрішньої яремної вен (венозний кут Пирогова), плечовий канал Пирогова, підколінний канал Пирогова, клітковинний простір у нижній третині передпліччя (простір Парони-Пирогова), лімфатичне глоткове кільце (кільце Пирогова-Вальдейєра), клітковина між поперечною та підочеревинною фасціями (жировий шар Пирогова-Богро), фасціальна капсула, дуплікатура вісцеральної фасції таза (капсула Пирогова-Ретціуса), лімфатичний вузол у медіальній частині судинної лакуни стегна (лімфатичний вузол Пирогова-Розен-Мюллера).

Пропозиція М.І. Пирогова продовжити гомілку за рахунок п'яткової кістки зробила справжній переворот при операціях ампутації стопи. М.І. Пирогов високо оцінив відкриття наркозу і присвятив проблемі знеболювання низку досліджень, перевіривши дію ефіру та хлороформу спочатку на собі, а вже потім на хворих та поранених. Вперше у світі використав наркоз у військово-польовій хірургії. Йому належить ідея ректального наркозу. Вченому належить велика заслуга в розвитку військово-польової хірургії. Він перший розробив принципи та систему сортування поранених, сприяв наближенню хірургічної допомоги до передової лінії військ, організації пересувних госпіталів.

У 1895 р. почав виходити “Журнал общества русских врачей в память Н.И. Пирогова”. Починаючи від 1902 р. з'їзди Товариства російських лікарів почали називатися Пироговськими.

У 1947 р. садибу М.І. Пирогова перетворено на музей. У Вінниці встановлено пам'ятник М.І. Пирогову. Ім'я Пирогова носять Вінницький медичний університет, Одеський медичний університет.

Справа Пирогова витримала випробовування Часом. Понад 250 знаків увіковічнюють його пам'ять. Про нього написані книги, створені кінофільми, встановлені пам'ятники в Україні, РФ, за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визначні імена у світовій медицині / за ред. О.А. Грандо. – Київ: РВА “Тріумф”, 2001. – 320 с. – Зі змісту: [Пирогов Микола Іванович]. – С. 188-190.
2. Заблудовський П.Е. Пирогов Николай Иванович / П.Е. Заблудовский, М.Б. Мирский // БСЭ в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия. – Т.19: Отоми-Пластырь, 1975. – Стб. 1656-1658.
3. Пирогов Микола Іванович // УРЕ в 12 т. / гол. ред. М.П. Бажан. – 2-е вид. – Київ: УРЕ, 1979. – Т.8: Олефіни-Поплін. – С. 316.
4. Пирогов Микола // Енциклопедія українознавства в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович.. – Львів: НТШ у Львові, 1996. – Т.4: Перемишль-Пряшівщина – Стб 2048.
5. Смирнов Е. Пирогов Николай Иванович / Е. Смиронов // БМЭ в 36 т. / гл. ред. А.Н. Бакулев. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 24: Персульфаты-Плоскостопие, 1962. – Стб. 424-437.
6. Собчук Г.С. Золотая осень Пирогова / Г.С. Собчук, Г.А. Кланца, О.П. Кланца. – Винница: Консоль, 2009. – 160 с.